

Gunnarsdotter, Yvonne. 2005. *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap. Den svenska Landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Doctoral thesis No 2005:3. SLU: Uppsala. s 92-108.

Utdrag ur kapitel 4. Skolan: mobilisering för att bevara mötesplatser

Introduktion

Kampen för att bevara den sista byskolan är ett återkommande samtalsämne som både väcker stolthet och indignation hos Lockneviborna. Ett relativt enat Locknevi mobiliserade upprepade gånger för att behålla den nedläggningshotade skolan, en viktig mötesplats och identitetsmarkör. Det första hotet kom i början av 1980-talet och skolan stängdes 2003. I berättelsen går det att urskilja två generella förändringsprocesser; dels minskningen av mötesplatser och dels en ökad mobilisering för att försöka hindra att landsbygden utarmas.

4.5 Om mötesplatser

Färre mötesplatser

Locknevi skola förvandlades på hundra år från att vara ett överhetens påfund till att symbolisera tradition. Folkskolans införande störde lantbrukets rytm genom att ta barnen från arbetet för att lära dem saker som inte ansågs nödvändiga i ett agrart samhälle. Med moderniseringen av lantbruket började även landsbygden att efterfråga skrivkunnskap och kunskaper i matematik. När den nya skolan invigdes 1940 hade skolan blivit en viktig symbol för framåtskridande och vid sidan om kyrkan en stolthet för hela bygden. När skolan skulle stängas på 1980-talet var den en av de sista garanterna för kontinuitet när de flesta lokala arbetsplatser försvunnit, affärerna stängt och befolkningen minskat. Skolan erbjöd en av de få möjligheterna att upprätthålla sociala relationer här och nu, dvs ett stråk av tradition i ett modernt samhälle.

Skolans stora förvandling har en parallell i lanthandelns historia. Liksom skolan etablerades lanthandlarna under andra halvan av 1800-talet, och liksom skolan betraktade de som ett utifrån kommande fenomen förknippat med det moderna (Kaijser 1999). Under 1900-talet inlemmades både lanthandeln och skolan i bygdens vardag, och i dag representerar båda det traditionella. Kategorin lanthandel finns inte i statistiken, men de relativt små butikerna (med en yta mindre än 400 kvm) kallas dagligvarubutiker. Nedläggningen av småbutiker har gått snabbare än nedläggningen av små skolor.¹

Det är inte bara byskolor och handelsbodas som läggs ner på landsbygden, utan även arbetsplatser som har fungerat som mötesplatser för lokalbefolkningen. I jordbruksbygder fungerar lagårdsbacken som en halvoffentlig mötesplats. Men i Locknevi, liksom på många håll, finns så få lantbruk kvar att lagårdsbacken alltmer fungerar som privat tomtmark och bara människor med särskilda ärenden söker sig dit. Även andra arbetsplatser kan fungera som halvoffentliga mötesplatser, men i Locknevi finns endast ett fåtal arbetsplatser. Den största av dem är äldreboendet Nygård som sysselsätter främst kvinnor. Den fungerar som en mötesplats både för de anställda och för de boende och deras anhöriga.

Liksom i Locknevi har många landsbygder förlorat mansdominerade arbetsplatser som sågverk, kvarnar och snickerier, och i stället har antalet kvinnodominerade arbeten inom vård och omsorg ökat något. Männens arbetspendlar och när även den offentliga sektorn krymper får också kvinnorna börja

¹ ICA står för en betydande majoritet av gles- och landsbygdsbutikerna, och eftersom ICA har påbörjat ett arbete med att stärka småbutikernas konkurrenskraft befarar Glesbygdsverket att minskningen av antalet småbutiker påskyndas (Glesbygdsverkets årsbok 2003). Under de fem åren mellan 1996 och 2002 har antalet orter med dagligvarubutik minskat från 2 395 till 1 968. Bara under 2002 stängdes 300 butiker. Av dessa låg 125 på landsbygden, och 117 orter miste då sin sista butik (ibid:115).

arbetspendla eller bli arbetslösa. I skogslänens inland är det långt till arbetsplatserna, och några forskare beskriver sina farhågor inför framtiden:

I ett framtida läge där två av tre lediga jobb på ett trettiotal lokala arbetsmarknader avser huvudsakligen vård, omsorg och andra nödvändiga och samhällsbetalda personliga tjänster kan man räkna med att marknaden för arbete i själva verket upphör att fungera. (Nygren och Persson 2001, i Glesbygdsvverkets årsbok 2003:62)

Förutom de halvoffentliga arbetsplatserna finns det ett fåtal offentliga mötesplatser i Locknevi i dag. I norra delen av socknen finns kyrkan, en bygdegård och skolbyggnaden som nu inhyser daghem, fritidshem och föreningslokal. I den södra delen finns en mindre bygdegård och en IOGT-lokal. På somrarna är hembygdsgården och badplatsen vid sjön Anen populära mötesplatser. Locknevi hade sex handelsbodas på 1930-talet. I en artikel i Vimmerby tidning från 1969 intervjuas de tre som då fanns kvar i Östantorp, Toverum och Vrångfall. De inser att utvecklingen, eller snarare avvecklingen, går snabbt. Poststationen i Locknevi lades ner 1957, och den sista butiken som fanns i Toverum lades ner 1976. År 1999 miste Locknevi ytterligare en mötesplats då Lidhem, Skogsstyrelsens fastighet, stängdes som kursgård.

Vikten av mötesplatser

Platser för möten är en mycket viktig för att upprätthålla bygden. Under 1920–1940-talen uppstod en rumslig hierarki i Locknevi, där några byar ansågs mer ”centrala” än andra (Wigren 1988:143). En avgörande faktor var att det i dessa byar fanns servicefunktioner och tillika mötesplatser som kommunkontor, skola eller handelsbod. Fram till 1970-talet utgjordes mötesplatserna av en blandning av offentlig och privat service. Efter att kyrkan separerades från staten år 2000 blev skolan den enda offentliga institutionen i Locknevi. Efter att skolan stängts har den sista reella och symboliska länken mellan Locknevi och staten försvunnit.

De mötesplatser som möjliggör ett offentligt och informellt umgänge kallas ibland för ”third places”: mellan hemmen och arbetsplatserna (Oldenburg, 1989:230, Urry 2000:139-142). Det är på platser som kaféer och bygdegårdar som gemenskapen och grannskapet underhålls på ett avspänt med ändå kontrollerat sätt. Ofta besöks dessa platser av antingen män eller kvinnor, enligt Ray Oldenburg (1989), som menar att mötesplatserna bidrar till att upprätthålla samhällets genusystem. Detta är svårt att upptäcka i Locknevi som har så få mötesplatser. Kyrkan och bygdegårdarna är könsblandade platser, men i verksamheter som älgjakten eller studiecirkelarna i bygdegårdarna är könssepareringen tydlig.

Ett minskat antal mötesplatser kan man tycka skulle kompenseras av ökade kommunikation med hjälp av bilar, telefoner och datorer. Men John Urry menar att ömsesidig närvaro (co-presence) är väsentligt för sociala relationer, och att vi utnyttjar de förbättrade kommunikationerna för att kunna resa mer och träffa andra människor. Samtal mellan människor ansikte mot ansikte är överlägset vad andra former av kommunikation kan åstadkomma, enligt Urry. Vi använder möten som en ritual för att lösa problem, och när vi träffas mer sällan blir de informella mötena formaliserade som ett sätt att ta vara på mötet. (Urry 2002, muntligt meddelande)

De mötesplatser som finns i Locknevi organiseras utifrån bestämda former som gudstjänster, studiecirkel och årsmöten. I formen ingår också fikaraster och andra tillfällen till spontana samtal. Intervjuerna visar att även det vardagliga umgänget i hemmen förändrats. Om människor befinner sig i hemmen och de flesta har liknande vardagsvanor är det lättare att titta in till varandra spontant för en pratstund. Numera förhåller det sig sällan så förutom i lantbrukarhem. I stället ringer man och bestämmer en tid för att träffas, och då blir det gärna middag eller kaffe. Detta ska jämföras med att köket länge har varit en halvoffentlig plats dit människor kan gå in utan att knacka², slå sig ner på den

² Carl von Rosen (2003:52) berättar från Näs socken på Gotland om den kod som dörrnyckeln utgör. Om husets invånare är i närheten lämnas ytterdörren olåst med nyckeln hängande innanför. Är de ute på åker eller i affären sitter nyckeln i den låsta dörren på utsidan. Åker de till Visby låser de och hänger nyckeln på utsidan om dörren. Är de borta flera dagar ligger nyckeln under trappen. För den som kan koden är det bara att läsa av hur länge

stol som ska stå innanför dörren och knappt säga någonting.³ Barbro Blehr ger ett exempel på en frisersalong i ett hem där en del besökare gick in i köket och kokade kaffe. Sedan frisersalongen stängde uppfattas hemmet som privat och strömmen av besökare har sinat (1994:86).

Prat, kallar Blehr (1994) det informella samtalet⁴, och det är viktigt för att åstadkomma den insyn och överblick över lokala förhållanden som många invånare har. Hon fann i sitt fältarbete tre samtalsområden: gemensamma erfarenheter, referenser till det förflutna, samt specifika människor och miljöer (ibid:99). Att dela med sig av sina erfarenheter är ett sätt att bidra till gemenskapen och denna form av prat sker företrädesvis med det egna könet.⁵ Referenser till det förflutna innehåller ofta uttrycket ”förr” i betydelsen ett radikalt annorlunda förflutet, vilket gör att det kan syfta på mycket skilda epoker (ibid:113). Samtalen om specifika personer och miljöer kan lika väl röra döda som levande och på så sätt upprätthålla en gemenskap över tiden. Blehr menar att detta prat både förenar och skapar gränser såväl inom bygden som mellan invånare och utsocknes.

Jag vill lägga till ett fjärde samtalsområde till Blehrs, nämligen förändringar. I mitt fältarbete har jag ofta lyssnat till och deltagit i samtal om aktuella företeelser som EMU, jordbrukspolitiska beslut och miljökatastrofer. Dessa samtal rör sig om det delvis okända, om ”vart samhället är på väg”. Jag tolkar det som ett sätt att tillsammans integrera nya företeelser i kontinuiteten mellan dåtid, nutid och framtid. Med andra ord ett sätt att upprätthålla en tradition.

Samtalets betydelse framhålls också av Cecilia Waldenström (2001). Hon använder termen dialogical space (dialogiskt rum) för att beskriva en konversation där deltagarna framstår som subjekt för varandra och där de kommunicerar även ordlöst och utforskar ämnet gemensamt (ibid:169). En sådan kommunikation är ett viktigt bidrag till att forma ett gemensamt meningssammanhang där man skapar en gemensam värld att referera till i samtalen (ibid). Waldenströms exempel gäller samtal i lantbruksrådgivning, men teorin bidrar till att förstå betydelsen av dialogiska rum för att skapa det gemensamma meningssammanhang som bygden utgör. Var man befinner sig under samtalen har stor betydelse, säger Waldenström. Platsen skapar dels förväntningar på vilken sorts samtal man kan föra och på vilka roller man förväntas inta. Dels ger platsen i sig möjlighet att utveckla samtalet på ett specifikt sätt. Det sker genom att man tillsammans kan varsebli och erfara något antingen det sker i köket, på bygdegården eller på fältet.

Förutom att skapa tillfällen till social interaktion för både barn och vuxna är möjligheten att gå i skola i sin hembygd ett sätt att öka känslan för och medvetenheten om platsen. Denna känsla brukar sammanfattas i den engelska termen ”sense of place”.⁶ Särskilt viktigt är barndomens landskap därför att det ger oss en konkret förankring i tillvaron (Nordström 1998:12). Denna förankring är den mest fundamentala formen av kroppslig erfarenhet (Casey (1996). Att till fullo vara i en plats⁷ innebär att ha kunskap om den genom att bekanta sig med alla dess (materiella, kulturella och sociala) uttryck (ibid:36). En plats måste levas, bebos, minnas, kännas, omtalas och upplevas. Utan skolan, kyrkan, bygdegården, badplatsen och andra mötesplatser blir det därför svårt för människorna i Locknevi att vara invånare, alltså att bebo en plats.

gårdens folk är borta. Koden innehåller också ett budskap om tillgängligheten till köket, och ingår dessutom i den underförstådda kunskap som särskiljer bybor från sommargäster och turister.

³ Att köksingången oftast ligger på baksidan av huset bidrar till att den uppfattas som mer tillgänglig än den mer formella huvudingången.

⁴ Småprat och skvaller uppfattas allmänt i antropologisk litteratur som något som symboliserar gemenskap. Även negativa omdömen om människor kan fungera som sammanhållande för bygden (Rosengren 1991, Blehr 1994, von Rosen 2003).

⁵ Detta framgår både i Blehrs, Ekmans och von Rosens avhandlingar.

⁶ Yi-Fu Tuan (1974/1990) myntade begreppet Topophilia för att beskriva det känslomässiga bandet mellan människor och platser. Hans elev Edvard Relph (1976) fortsatte tankegången med uttrycket ”sense och place”. Båda ansåg att moderniteten förstör platsers autenticitet och skapar platslöshet. De har kritiserats för att enbart se till enhet och harmoni, och numera talar man i forskningen om ”senses of place” för att betona att det inte bara finns ett sätt att uppleva platsen (Feld & Basso 1996).

⁷ Det engelska uttrycket ”in a place” passar bättre in i resonemanget än det svenska ”på en plats”.

Känslan för och medvetenheten om platsen är en viktig grund för platsidentiteten. Enligt Anthony Cohen (1985:44) kan ett hot mot den lokala gemenskapens administrativa gränser leda till att de symboliska gränserna stärks. Locknevis både administrativa och symboliska gränser var länge socknen. Flera administrativa gränser har sedan vidgats till att omfatta även andra före detta socknar. Först kommunen, sedan pastoratet (församlingen är dock kvar) och så skolan. Detta gäller även föreningslivet där exempelvis Röda Korset och LRF slagit sig samman med Frödinge. När skolan hotades av nedläggning var det ett hot mot en av de få kvarvarande administrativa gränserna för den gamla socknen och invånarnas kamp stärkte känslan av att vara Locknevibo, alltså den symboliska gränsen för platsidentiteten. Detta skedde i en tid då arbetsgemenskapen i lantbruket minskat till att omfattade ett fåtal, och skolkampen blev början till att finna en ny praktik för den lokala gemenskapen och platsidentiteten.

Identiteter konstrueras av relationer, och att vara någon innebär alltid att vara någon i relation till någon eller någonting. Relationen mellan den tillskrivna och den upplevda aspekten av identiteten beskrevs på 1930-talet av Marcel Mauss och Georg Herbert Mead.⁸ Till dessa två aspekter lägger Mikael Kurkiala en tredje aspekt, nämligen den önskvärda (den man vill vara) (Hornborg & Kurkiala 1998:41). Enkelt uttryckt: "Our identity is simply *the names we call ourselves*" (Charon 1995:80). De kategorier och symboler som skapar identiteten har dubbla funktioner (Shaw 1994). För det första möjliggör identiteten att vi reflekterar över oss själva, och för det andra gör identiteten det möjligt för andra att avgöra vilken position vi har i en grupp. Identiteten är alltså både socialt konstruerad och vice versa konstruerar identiteten samhället. I ett modernt samhälle växlar vi mellan olika sociala identiteter. Detta märks särskilt på landsbygden där platsidentiteten kan vara stark vid sidan om andra identiteter, som exempelvis den professionella.

Locknevisbornas argument för att behålla skolan tolkar jag som att mötesplatser är en viktig arena för att upprätthålla en platsidentitet, både för barn och vuxna. De som argumenterar mot skolans bevarande går inte emot påståendet om att skolan är viktig som mötesplats. Men de argumenterar delvis från en annan utgångspunkt, nämligen att undervisningens kvalitet inte kan garanteras i en liten skola. Att framhålla skolan som en symbol för Locknevi och en levande landsbygd är ett exempel på en platsidentitet där relationerna mellan individ och samhälle är sociocentriska och individens intressen underordnas det gemensamma bästa (Schweder & Bourne 1984). Att i stället framhålla skolan som en utbildningsinstitution är ett exempel på en mer autonom identitet där relationerna mellan individ och samhälle är egocentriska och samhället blir individens tjänare (ibid). Skolans betydelse som mötesplats hamnar då i bakgrunden av skolans betydelse som utbildningsinstitution.

De olika förhållningssätten följer till stor del en geografisk uppdelning mellan norra och södra Locknevi. Skolan i den södra änden är stängd sedan länge och barnen där har numera närmare till Frödinge skola. Av det skälet fungerar skolan för invånarna i södra Locknevi inte i lika hög grad som en symbol för deras platsidentitet. Invånarna i södra änden nämner i stället kyrkan och hembygdsgården (som också ligger i norra delen av socknen) som en sådan symbol för dem. Dessa institutioner aktiverar en mer sociocentrisk identitet även hos invånarna i södra Locknevi. Uppdelningen mellan södra och norra delen av socknen är ett gammalt fenomen som förstärks av skolkampen och av att den lokala arbetsmarknaden nästan upphört. Vägarna till arbete, skola och affär bär från norra Locknevi och den södra delen har hamnat mer centralt i förhållande till kommuncentrum.

Likaväl som att platsen skapas av sociala relationer skapas sociala relationer mer eller mindre av platsen, vilket är tydligt när det gäller platsidentiteten. "Being Lakota means being part of the land", är ett citat från en äldre Lakotaindian som visar vad platsidentitet kan innebära (Hornborg & Kurkiala 1998:9). Det är inte vilken plats som helst som skapar identiteten, utan specifika platser (ibid). Visst

⁸ Marcel Mauss (2004) kallade de båda aspekterna la personne (personen) respektive le moi (jaget). George Herbert Mead (1934) menade att The Self (självet) består av ett samspel mellan I (jaget som subjekt) och Me (jaget som objekt). Mead menar att The Self uppstår i interaktion med "den andre" genom att vi ikläder oss varandras roller

finns det tillfällen då människor identifierar sig som landsbygdsbor i allmänhet, exempelvis vid landsbygdsriksdagar då den tillskrivna identiteten är landsbygdsbo, men annars är man (exempelvis) Locknevibo. Platsidentiteten som Locknevibo är i de flesta fall en önskvärd identitet, som utmanas av att den tillskrivna identiteten kan vara exempelvis den professionella. En följd av landsbygdens utarmning kan vara att platsidentiteten stärks eftersom den upplevs som hotad.

4.6 Om mobilisering

De lokala gruppernas roll

Hotet om att mista något som upplevs som värdefullt för bygden är ett vanligt startskott när invånarna mobiliserar, och det är inte bara i Locknevi och Drevdagen det har börjat med en hotad byskola. Även om de förlorade till slut ledde invånarnas protester till att Locknevi skola fick vara kvar i nästan 20 år. Förutom det uttalade syftet att rädda skolan ledde mobiliseringen också till att sammanhållningen ökade när det uppstod något konkret att arbeta för. Som framgår av kapitel 8 ledde det till att nya föreningar bildades och att gamla föreningar levde upp. Dessutom knöts nya vänskapsband vilket startade nya aktiviteter. Liksom i många andra bygder bildades under sent 1980-tal en lokal utvecklingsgrupp, Sockenföreningen, som anslöt sig till Folkrorelserådet Hela Sverige ska leva.

De lokala utvecklingsgrupper som bildar stommen till den moderna bygderörelsen finns registrerade hos Folkrorelserådet, och är med sitt gemensamma arbete en viktig resurs för landsbygden. De allra vanligaste aktiviteterna, som ungefär 70% av grupperna ägnar sig åt, kan kategoriseras som trivsel/fester och kulturevenemang (Herlitz 1998). Ungefär hälften av grupperna arbetar också med samlingslokaler, studiecirkel och vägar. Omkring en tredjedel ägnar sig åt turism, försäljning/marknader och badplatser. Miljöfrågor är mycket vanligare i städerna än på landsbygden, medan man ägnar sig mer åt samlingslokaler och studiecirkel på landsbygden.

De lokala grupperna har av Marianne Bull (2000: 29) kategoriserats i fyra idealtyper på grundval av olika förändringsstrategier: aktionsgruppen, diskussionsarenan, lobbygruppen och kvinnoklubben. Aktionsgruppen arbetar med tydliga och riktade handlingar, diskussionsarenan med breda mötesarenor, lobbygruppen med lobbyverksamhet och kvinnoklubben med trivselnätverk och informell påverkan. Olika inriktning och strategi leder till olika typer av ledarskap.

I Locknevi startade man en aktionsgrupp med en tydlig fråga: skolans fortlevnad och en tydlig strategi: mobilisera så många som möjlig för att protestera mot politikernas beslut. Sockenföreningen, som till stor del är ett resultat av aktionsgruppen, har mer karaktären av en diskussionsarena. Inriktningen är mångdimensionell med den övergripande målsättningen att samla Lockneviborna för att hålla liv i bygden, och strategierna är informationsblad, studiecirkel, fester och möten. Båda grupperna har haft en vald ledare med demokratisk ledarstil som delegerar och samtalar. Detta har lett till en bra gruppdynamik vilket märks på att båda grupperna har varit mycket uthålliga utan några uppslitande konflikter varken internt eller externt.

Den nationella kampanjen Hela Sverige ska leva erbjöd landsbygdsborna och de lokala grupperna en rikstäckande offentlighet där lokala initiativ bekräftades vilket stärkte platsidentiteten (Hansen 1998:170). Kanske kan bygderörelsen via de lokala grupperna fylla det demokratiska underskott som uppstod på landsbygden då sockenkommunerna uppgick i storkommuner i början av 1970-talet, och ett stort antal förtroendevalda slutade. Bygderörelsen organiserar sig dock på ett annat sätt än partipolitiskt:

De som nu har makt över bygden har ingen identitet i bygden. De som har identitet i bygden har ingen makt där. Bygderörelsen är en rörelse som återskapar sambandet mellan identitet och makt samtidigt som värdebasen förändras från partipolitisk ideologi till platsideologi (SOU 1999:84).

Kvinnornas roll

Det är inte unikt för Locknevi att det var kvinnor som tog initiativ till mobiliseringen för att bevara skolan. De hade lärt känna varandra i en relativt nystartad kvinnlig gymnastikgrupp. Även vid bildandet av Leaderområdet ”Astrid Lindgrens värld”, där Locknevi ingår, var kvinnorna pådrivande. Ur kampen för skolan i Locknevi bildades idrottsföreningen LAIK och Sockenföreningen och dessa har alltid drivits av både kvinnor och män, med ett uttalat syfte att främja hela bygden. Det har aldrig varit aktuellt med någon kvinnogrupp annat än traditionella kvinnliga nätverk som kyrkans syförening.

Under landsbygdskampanjen Hela Sverige ska leva var många kvinnor aktiva i det lokala utvecklingsarbetet, och det gäller även fortsättningsvis inom bygderörelsen. Trots detta var de i början svagt företrädna i centrala grupperingar och de hade svårt att få gehör för sina idéer i kommunerna, exempelvis genom att få ekonomiskt stöd (Bull 2000:24). Mönstret går igen i Locknevi där flera av de föreningsaktiva är kvinnor, men där kommunalpolitikerna numera uteslutande är män.

Landsbygdskampanjen ledde till ett projekt kallat ”Kvinnokraft på landet” placerat vid Glesbygdsmyndigheten. Det blev en plattform för kvinnor från myndigheter, organisationer, lokala grupper och universitet. Ur denna kraftsamling bildades resurscentra för kvinnor både lokalt, regionalt och nationellt. Under 1990-talet anordnades många projekt och konferenser, och det producerades många skrifter om landsbygden ur ett kvinnligt perspektiv. Som en strategi för att lyfta fram det lokala perspektivet inför den regionalpolitiska propositionen 1994/95 fick Glesbygdsmyndigheten regeringens uppdrag att ta fram tre idéskrifter om olika utvecklingsmöjligheter på landsbygden. En av de tre skrifterna hade ett uttalat könsperspektiv.⁹ Strategin gav under några år avtryck i regionalpolitiken (Bull 1998:5).

Budskapet i dessa studier är att kvinnor betonar en nödvändig helhetssyn på bygdens problem.¹⁰ De utvecklar ofta kombinationsprojekt med både offentlig service och varuproduktion, och de arbetar ofta ideellt och kollektivt utan någon tydlig ledare. I stället fungerar en eller flera eldsjälur som informella ledare. Denna lösliga struktur har lett till att många kvinnogrupper inte betraktar sig som lokala utvecklingsgrupper utan som nätverk, och därför inte registrerar sig hos Folkhälsoinstitutet. Det ideella och informella kan ses som en fortsättning på välfärdssamhällets beroende av kvinnors obetalda arbete. Det finns en risk att aktivisterna i de lokala grupperna inte bara åstadkommer förändring utan också upprätthåller en traditionell könsmaktsordning (Frånberg 1994, Rönnblom 2002).

Många kvinnor har svårt att få tillträde till de manliga strukturerna. De kan laga mat, koka kaffe och ordna trivselkvällar utan protester från männen, men när de kräver utrymme i politiken och dessutom förmedlar en annan syn på hur problemen ska lösas möter de motstånd. Att anpassa sig kan vara svårt att stå ut med och att göra motstånd kan leda till omgivningens ogillande, även från andra kvinnor (Frånberg 1994:72).

Enligt Malin Rönnblom (2002:213-244) är kvinnogrupper på landsbygden klivna till att organisera sig som kvinnor. Å ena sidan ser de att det behövs men å andra sidan framhåller de betydelsen av att samarbeta med män. Jämställdhet är en problematisk term både för kvinnogruppernas medlemmar och kommunens tjänstemän och politiker därför att olika aktörer fyller den med olika innehåll. Politikernas syn på jämställdhet illustrerar Rönnblom med orden ”Visst är det bra, men bara det inte blir för mycket” (ibid:157). Aktivisternas syn på jämställdhet sammanfattar hon som ”Det är långt kvar” (ibid:227).

Mobiliseringens innebörd

Mobil betyder rörlig, och i sociala sammanhang betyder mobilisera att sätta människor i rörelse. Mobilisering är en av flera förutsättningar för ett kollektivt agerande, enligt Neil Smelser (1963:270-312). Ett kollektivt agerande definierar Smelser som en icke-institutionell handling i syfte att förändra något som uppfattas som problem (ibid:71). Förutom mobilisering bestäms det kollektiva agerandet av strukturella faktorer, problem och utmaningar, att det utvecklas en gemensam problemuppfattning och

⁹ ”Den andra sidan av myntet – om regionalpolitikens enögdhet” (Friberg 1993)

¹⁰ Se exempelvis Seema Arora-Jonssons studie om kvinnors och mäns engagemang i Drevdagen (2004).

att det finns en utlösande faktor (ibid). För allt detta behövs någon form av social kontroll så att handlingarna kan koordineras (ibid). Kollektiva rörelser som en motreaktion mot institutionaliserade fenomen har förekommit under lång tid. Flera av sociologins förgrundsgestalter betraktade sådana rörelser som ett grundläggande fenomen i samhällsprocesser (Berglund 1998:60).¹¹

Mobiliseringen kan ses som ett sätt för landsbygdens invånare att behålla eller återta kontrollen över sin hembygd oavsett om den är lönsam eller inte. Platsidentiteten grundar sig ofta på att området har utgjort en egen kommun, vilket innebär att invånarna tidigare haft kontroll över viktiga resurser (Berglund 1998:185).

Enligt Alf Ronnby (1994:130) är mobilisering summan av mänsklig styrka och materiella resurser, underförstått i syfte att nå ett mål. Anna-Karin Berglund menar att förutom att rekrytera lokala resurser (vilket är Ronnbys "definition") handlar lokal mobilisering om att skapa delaktighet och tilltro till de lokala gruppernas arbete och målsättningar (Berglund 1998:119). Det räcker alltså inte med olika sorters resurser för att få till stånd en lokal mobilisering, utan det behövs också en förankring hos de olika aktörerna. Även Ronnby (1994:131) intresserar sig för förankringsarbete och menar att till det behövs förmåga att hantera konflikter, möta motstånd, hantera "Jantelagen" och konkurrensmentalitet, övervinna svårigheter att samarbeta, övervinna, komma över nederlag, och övervinna dåligt självförtroende. Dessutom bör erfarenheterna användas så att människor motiveras att fortsätta arbetet och utveckla sin förmåga (ibid).

Hur får man till stånd en förankrad mobilisering? Ronnby (1994:104) åberopar praxiologi, som erbjuder en teori om vad som krävs för att människor ska bli kapabla att hantera och förändra sina livsvillkor. Praxiologin bygger på samma epistemologi som det relationella synsättet, och har utvecklats främst i Östeuropa.¹² Begreppet praxis är inte helt synonymt med praktik, och går tillbaka till Aristoteles benämning på den mänskliga tillvarons tre aktiviteter.¹³ José Luis Ramírez (1998:17) tolkning är att praxis skapas ur theoria (tanken) och poiesis (formen). Poängen med praxiologin är att handlande är något reflekterat, intentionellt, vilket ligger till grund för en lyckad mobilisering.

I praxiologin antas att vi agerar utifrån våra intentioner och tolkningar av konkreta situationer i syfte att uppfylla våra behov (Ronnby 1994:104-113). Vi lär oss om världen genom att interagera med den, genom att konfrontera och möta omvärlden. En persons tankar om sina handlingar kan inte urskiljas från handlingen, och ett objekt kan inte urskiljas från tankarna om objektet. Omsatt i lokal mobilisering innebär detta att idéer om exempelvis demokrati måste utvecklas och upplevas som meningsfulla för människor i just de processer där de själva försöker skapa demokrati. Det räcker inte att omfatta demokrati som en abstrakt princip för att åstadkomma demokrati.

Ronnby föreslår sju förutsättningar för att få till stånd ett kollektivt handlande i enlighet med praxiologin (1994:132-133). De sju punkterna är inspirerade av bl a Smelser, och överlappar delvis hans förutsättningar:

1. Människor upplever gemensamma problem.
2. Människor har otillfredsställda behov.
3. Människor har gemensamma erfarenheter av möjligheten att agera tillsammans på ett effektivt sätt.
4. Det finns ett ramverk med realistiska mål.
5. Det finns tillgängliga resurser som kan kontrolleras och användas (kulturella, sociala, färdigheter, ekonomiska, politiska och materiella).
6. Det finns tillräckligt med kunskap om strategier, taktik och metoder.
7. Det finns människor som kan ta initiativ och uppmuntra, motivera, samla och organisera andra.

¹¹ Exempelvis Marx, Durkheim, Tönnies och Weber.

¹² Praxiologin utvecklades av ett antal marxistiska intellektuella som inspirerades av Aristoteles. Några namn är Tadeusz Kotarbinski i Polen, György Lukacs i Ungern, Karel Kosik i Tjeckoslovakien, Erich Fromm i Tyskland och USA, Paulo Freire i Brasilien samt Roger Garaudy och Jean-Paul Sartre i Frankrike (Ronnby 1994:105)

¹³ 1. Theoria som är ren tanke, kontemplation. 2. Praxis som är handlande som bär målet i sig. 3. Poiesis som är görande, att frambringa något, ren form, estetik. (Ramirez 1998:17)

Det är ingen tvekan om att Locknevibornas kamp för att behålla skolan var en medveten motreaktion mot det generella samhällsfenomenet att stänga små skolor. Lockneviborna såg dessutom hotet mot skolan som en del av ett större problem, nämligen att antalet mötesplatser minskar på landsbygden. Det stämmer att alla tänkbara resurser mobiliserades och eftersom inte bara föräldrarna engagerade sig utan också många andra invånare kan man med fog påstå att mobiliseringen var väl förankrad hos olika aktörer.

Under den nästan 20 år långa kampen har det funnits många tillfällen för invånarna att pröva sin förmåga att hantera konflikter, möta motstånd, övervinna dåligt självförtroende *etc.* De olika aktörerna hade en tydlig intention med sitt handlande, att rädda skolan. Av de sju punkter som gäller förutsättningar fanns de flesta från början, med undantag av nr 3, 5 och 6 som har utvecklats med tiden. Kampen för skolan gav Lockneviborna både gemensamma erfarenheter av att agera tillsammans på ett effektivt sätt¹⁴ (nr 3), och kunskap om strategier, taktik och metoder (nr 6). Den svaga punkten, och ett skäl till att skolan hotades av nedläggning, har hela tiden varit bristen på kontroll över tillgängliga resurser (nr 5).

Att mobiliseringen inträffade på 1980-talet hör liksom det minskade antalet mötesplatser ihop med samhällsförändringar. Både det materiella välståndet och utbildningsnivån ökade under efterkrigstiden och bidrog till en ökad självreflexivitet, såsom den beskrivs av Giddens (1990). Nya grupper fick verktyg och arenor som gav dem mer makt. Under 1970-talet spreds en jämlikhetsideologi och världsläget diskuterades i termer av centrum–periferi. Denna anda gav avtryck i de olika politikområdena med relevans för landsbygden. Landsbygdsborna började betrakta landsbygden som en periferi i förhållande till städerna,¹⁵ och motkraften i form av mobilisering understöddes av den nationella landsbygdskampanjen.

Upplevelsen av att vara en periferi gäller inte bara i förhållande till städer utan också till kommuncentrum. Både i Drevdagen och i Locknevi anklagar man kommunalpolitikerna för att motarbeta landsbygden. Intervjucitatet att ”Locknevi är längst bort från kommunen” placerar bygden utanför kommunen. Trots att denna kvinna flyttade till Locknevi efter att socknen upphörde att vara en egen kommun är föreställningen om Locknevi som något skilt från Vimmerby kommun starkt rotad i henne.

Mobilisering som syftar till bevarande, såsom i fallet med Locknevi skola, kritiseras av David Harvey (1993:12) för att inte leda till en uthållig bygd. Även Doreen Massey (1994:8) är kritisk till bevarande. Hon menar att det man vill bevara alltid är resultatet av en historisk förändringsprocess. Hennes argument stämmer när det gäller skolan, som när den infördes i Sverige mötte protester från allmogen som tyckte att det var en onödig nymodighet. Efter 50 år hade skolan förvandlats till en symbol för bygden. Både Harvey och Massey menar att strävan efter bevarande riskerar att konservera en plats och därmed hindra den från att bli tillräckligt flexibel för att kunna möta omvärldens förändring.

De lokala gruppernas kamp för att bevara något hotat, som exempelvis Locknevi skola, har sällan den karaktär av inskränkt och bakåtsträvande såsom kritikerna av lokala rörelser befarar (Knight 1994, Amit & Rapport 2002). I Locknevi strävar man inte efter att nödvändigtvis bevara skolan i den form den hittills har funnits. Tvärtom har ”Arbetsgruppen för skolans bevarande” föreslagit förändringar både inom och utanför ramen för den kommunala skolan. Bevarandet av skolan gäller inte bara som undervisningsinstitution utan i kanske ännu högre grad som en institution för en levande landsbygd. Skolan är för Lockneviborna en mötesplats för barn och vuxna och en service som gör att barnen slipper resa så långt. Det är ingen som påstår att undervisningen i Frödinge skola är sämre än i Locknevi skola. Däremot argumenterar många för att små skolor som Locknevi och Frödinge erbjuder en bättre miljö

¹⁴ En av intervjupersonerna beskriver hur de mognat med uppgiften och att de numera kan föra sig på ett sätt så att de blir tagna på allvar och inte bara ”hytta med näven”.

¹⁵ Det händer att landsbygdsbor i Norrland talar i termer av imperialism och kolonialism (Metoder för landsbygdsutveckling – räcker det? 2001:81).

för lärande och trivsel. Eftersom det mesta av mötesplatser och service redan försvunnit från Locknevi är skolan också en symbol för en bygd att leva i, inte bara att bo i.

De lokala grupperna runt om i landet är sällan bakåtsträvande utan syftar till att skapa den äkta lokala gemenskap som Bauman (1998) beskriver. En sådan gemenskap hyser enligt honom mötesplatser där ärenden avgörs, opinioner bildas och privata förehavanden görs upp offentligt. Gruppernas arbete inte bara stärker individernas platsidentitet utan det kan också leda till att nya idéer om platsen utvecklas eftersom en identitetsskapandet är en ömsesidig process (Berglund 1998:193).

Mobilisering och sedan...

Mobiliseringen består av tre faser, enligt Smelser (1963:298): en inledningsfas, en entusiastisk fas och en etableringsfas. När mobiliseringen varar så länge som kampen för skolan i Locknevi förekommer alla faser parallellt eftersom invånarna fått börja om flera gånger. Om den entusiastiska fasen varar länge finns det risk att "luften går ur" aktörerna, och mobiliseringen avstannar utan att man har nått sitt mål och etablerat sina idéer.

Mobiliseringen bärs till stor del upp av enskilda personer som fungerar som informella eller formella ledare. Dessa ledare har två funktioner, menar Smelser (ibid:297), dels att formulera värdegrunden för aktionen och dels att organisera den. Inte sällan är det samma personer som fyller båda funktionerna. Sådana personer brukar kallas för eldsjälar, och deras stora betydelse är ett vanligt tema i studier av lokal mobilisering (Berglund 1998, Lindfors 1997). Ofta är det ett fåtal personer som driver på en förändring, och de är särskilt betydelsefulla i inledningsfasen. I bygderörelsen är det vanligt att inflyttade kvinnor har rollen som initiativtagare och pådrivare (Bull 1993, Frånberg 1994).¹⁶ Eldsjälen beskrivs som en kunnig person med ett tydligt mål och som engagerar sig i det hon gör, även om omgivningen reagerar med misstro (Frånberg 1994:19).

Starka och driftiga människor möter sällan det stöd och den uppmuntran de behöver från sin omgivning, skriver Bull (1993:37). Detta fenomen kallas allmänt Jantelagen efter Axel Sandemoses beskrivning av småstaden Jante. Enligt Jantelagen är det svårt att avvika från de dominerande normerna, och eftersom många eldsjälar är inflyttade kan det vara extra svårt att bli accepterad. Risken finns att eldsjälarna ger upp utan att ha lämnat över ansvar till andra. Med få människor i en bygd kan det få stora konsekvenser om en person blir utarbetad eller hamnar i konflikt med omgivningen.

Även den eldsjäl som bemöts positivt riskerar att trötta ut sig:

Ja det tänker jag på ibland att fy fan jag bor i bilen. (...) Så fort det är nån som ringer är det bara att ta fram kalendern. Då har man en oskriven lag att när (hustrun) jobbar kvällar är jag hemma. Framför allt när ungarna går i skolan och det ska plockas fram och göras läxor. Men i och med att (hustrun) jobbar som hon gör, är det jag som är det utåt. Hon och en tjej till har målat hela hösten i gillestugan så det är mycket ideellt arbete. Och då tänker man att kraften lägger man på Locknevi och föreningarna. Sen här hemma, det gör man bara för att man är tvungen. **Så det är roligare att jobba för Locknevi?** Ja, det känns ju så. Som när vi höll på med Anen. Det är skitkul, men du måste även göra det som är hemma, slå av lite hö till kaninerna. Det gör en för att en är tvungen men det är inte roligt. Det skiljer sig nog lite från stan. Där ser man nog mer om sitt eget hus. (Johan, inflyttad Locknevibo)

Förändringen i Locknevi från mobilisering till en etableringsfas är typisk för det som hände på många håll i landet efter landsbygdkampanjen (Bull 1998:3). Ofta pågår båda faserna parallellt, och det är inte ovanligt att man mobiliserar kring en ny fråga när man uppnått den första.

Etableringsfasen innebär för de flesta lokala grupper att man söker samarbete med kommunens tjänstemän och politiker. Berglund (1998:185-186) använder Jürgen Habermas terminologi när hon menar att de lokala utvecklingsgruppernas platsrelaterade gemenskap representerar livsvärlden med

¹⁶ I Lars Carlssons (1993) studie om olika försök att främja lokal ekonomisk utveckling fanns han att männen var i majoritet bland aktörerna. Detta faktum kan spegla att män och kvinnor delvis engagerar sig i olika frågor och att ekonomi hör till de mer manliga ämnena.

dess kommunikativa rationalitet. I kontakten med myndigheterna ska bygdens utvecklingsarbete integreras med systemvärldens rationalitet, och den lokala gruppen bli alltmer institutionaliserad. De lokala utvecklingsgruppernas möjlighet att få resurser vilar dels på deras förmåga att utveckla öar av kommunikativ rationalitet inom den kommunala organisationen, och dels på att låta sig integreras i systemet (ibid:118). Det som har möjliggjort att bygderörelsen vuxit sig så stark är kombinationen av förankring både i bygder och i den etablerade politiken. Kombinationen leder också till bygderörelsens dilemma: att balansera mellan att vara en motkraft till etablissemang eller att institutionaliseras.

När det sker en institutionalisering formaliseras verksamheten och uppgår i ett större och mer etablerat sammanhang som inte är beroende av enskilda individer.¹⁷ Det är inget exceptionellt för bygderörelsen utan något som gäller för de flesta folkrörelser. Bygderörelsen började som en folklig ”reaktion på regionala obalanser och kommunsammanslagningar”.¹⁸ Redan när Folkrörelserådet bildades fanns två medlemskategorier, dels de egentliga medlemmarna som består av organisationer och folkrörelser (som för länge sedan passerat etableringsfasen) och dels de anknutna ofta nybildade lokala utvecklingsgrupperna (som ofta nyligen hamnat i etableringsfasen).¹⁹ Styrelsen²⁰ utsågs inledningsvis enbart av medlemsorganisationerna, men sedan några år tillsätts halva styrelsen av de lokala grupperna (Bull 2000:22).

Bygderörelsen tog ett stort steg mot institutionalisering under 2001 och 2002. Folkrörelserådet genomgick då en förändring, då organisationen krympte sitt uppdrag, sin arbetsstyrka och sin kontakt med de lokala grupperna. En spridd tolkning bland aktörer inom landsbygdsutveckling är att bygderörelsen har blivit en attraktiv maktbas som de etablerade organisationerna slåss om att få kontroll över. Fördelen med att ingå i ett större och etablerat sammanhang är att man som aktör får ett större inflytande och att ämnet tas på allvar av beslutsfattarna. Nackdelen är att det man vill förmedla riskerar att urvattnas i den storskaliga och formaliserade verksamhet som byggs upp. I en artikel på Dagens Nyheters debattsida skriver den förre styrelsemedlemmen och forskaren Ronny Svensson om maktkampen inom och kring Folkrörelserådet. Artikeln illustrerar det dilemma som de lokala utvecklingsgrupperna befinner sig i, och påminner om att historien gärna upprepa sig:

Det verkligt anmärkningsvärda är (...) att några gamla och etablerade folkrörelser som LRF, Hushållningssällskapens förbund, och Folkets Hus och Parker via Dockered haft för avsikt att bryta nacken av en ny konkurrent med över 100 000 aktiva medlemmar i syfte att komma i åtnjutande av ett stort antal miljoner från staten och EU. (...) LRF och det övriga etablissemang vill till varje pris inte överlämna makten till den starka lokala rörelsen av byalag, hembygdsföreningar och utvecklingsgrupper. De föreslår i stället att byarörelsen skall få konkurrera med drygt femtio andra riksorganisationer om en plats i styrelsen för den folkrörelse som de över 4000 lokala grupperna själva startat. De etablerade folkrörelsernas kamp för demokrati för cirka 100 år sedan har hundra år senare förvandlats till en strategi för något som liknar ockupation av den folkliga demokratins nya bärare. (Dagens Nyheter 2002-11-08)

¹⁷ Även bygden kan förstås som en gemenskap som så småningom övergått till att bli en institution, och där andra institutioner (t ex midsommarfirande, kyrkan, hembygdsdagar) utgör viktiga symboler för att upprätthålla gemenskapen.

¹⁸ Citat från www.bygde.net 2003-10-13.

¹⁹ Gränsen mellan de två kategorierna är i vissa fall diffus. Det finns små nybildade organisationer sprungna ur bygderörelsen som är medlemmar i kategorin ”organisationer och folkrörelser”. Och det finns etablerade mindre organisationer bland de lokala utvecklingsgrupperna. Några exempel på de drygt 50 medlemsorganisationer är ABF, Hushållningssällskapens förbund, Studieförbundet Vuxenskolan, centrens och socialdemokraternas kvinno- och ungdomsförbund, KF, Ekologiska lantbrukarna, LRF, Svenska kyrkan, JAK-banken, Svenska Hembygdsförbundet, Svenska Jägareförbundet, Riksidrottsförbundet, LO och Folkets Hus (www.bygde.net 2003-10-13).

²⁰ Ordförandeskapet för Folkrörelserådet har innehafts av etablerade personer med anknytning till olika organisationer och folkrörelser. Efter den förste ordföranden Börje Hörnlund (f.d. arbetsmarknadsminister) blev Bo Dockered (f.d. LRF-ordförande) vald till ordförande år 2000. Dockered avlöstes av Åke Edin (f.d. general för landsbygdskampanjen Hela Sverige ska leva).

4.6 Sammanfattning

Majoriteten av Lockneviborna mobiliserade under 1980- och 1990-talen för att möta de upprepade hoten om att stänga den sista skolan. Skolan förvandlades under hundra år från att uppfattas som ett främmande påfund, till att symbolisera ett tillhörigt framåtskridande för att till sist symbolisera en försvinnande tradition i bygdegemenskapen. Kampen för att behålla Locknevi skola pågick i nästan 20 år innan skolan stängdes 2003. Dels uppnådde man att skolan blev kvar under lång tid och dels stimulerades gemenskapen så att nya föreningar och aktiviteter startades.

Kapitlet speglar två generella förändringsprocesser på svensk landsbygd. Den första förändringen gäller minskningen av mötesplatser, vilket hänger samman med minskat invånarantal, minskad lokal arbetsmarknad och minskad tillgänglighet till service. Den andra typen av förändring är en respons på den första, och handlar om ökad mobilisering när invånarna ställs inför ett hot om nedläggning av något de värnar om. Den sortens offensiva motreaktion har blivit vanligare sedan 1980-talet, även om ett kollektiv agerande av detta slag länge hört till de grundläggande processerna i samhället.

Mötesplatserna minskar generellt på landsbygden. Neutrala mötesplatser mellan arbete och hem behövs för att upprätthålla sociala relationer ansikte mot ansikte. Det informella samtalet är ett sätt att skapa gemenskap och lösa konflikter. Platser måste levas, bebos, minnas, kännas, omtalas och upplevas för att det ska förbli en plats och för att man ska bli en invånare på platsen, inte bara betrakta den. Utan skolan minskar barnens möjlighet att bebo platsen. Skolan är en viktig symbol för identiteten som Locknevibo, särskilt för invånarna i norra delen av Locknevi. I södra delen uppfattas skolan mer som en utbildningsinstitution och där väljer man ofta den något större skolan i Frödinge.

Mobiliseringen och skapandet av lokala utvecklingsgrupper är en medveten motkraft mot den samhällsförändringen som leder till att mötesplatserna minskar. De lokala grupperna mobiliserar utifrån en platsideologi som alternativ till en partipolitisk ideologi, men platsen kan se olika ut beroende på vem som har makt att representera den. Svårigheten för de lokala grupperna är dels att få kontroll över de lokala resurserna. Till resurserna hör människor som vill arbeta för det gemensamma bästa (vilket kräver att en platsidentitet aktiveras, vilket kräver tillfälle att upprätthålla sociala relationer ansikte mot ansikte, vilket kräver mötesplatser). En annan svårighet för grupperna är att balansera mellan att vara så informella och flexibla att de är förankrade hos flertalet invånare och så formella och institutionaliserade att beslutsfattarna räknar med dem. Det senare har visat sig särskilt svårt för kvinnogrupper. Ytterligare en svårighet i mobiliseringen är hur pass återblickande respektive framåtblickande man kan vara. Det finns risker att ett bevarande fryser bygden och motverkar flexibilitet.